

(Machiavelli), otázky metodologickej, problém vedeckého obrazu sveta (zejména konfrontácie filosofického hľadiska galileovského s dnešným viděním sveta) a v neposlední řadě i podněty pro osobní reflexi filosoficko-etickou, obsažené v osudech

dvou čelných postav tohoto období — Bruna a Galileiho: zda totiž vědecké pravdě více pomáhá badatel živý či badatel na hořící hranici.

Lubomír Nový

SVĀTOPLUK ŠTÚR O IDEOVÝCH ZDROJOCH NACIZMU

Fašistické režimy v Taliansku a v Nemecku už od svojho vzniku priťahovali pozornosť autorov, ktorí analyzovali jednotlivé stránky ich ideológie, politiky i sociálnych princípov. Dočasné úspechy, ale najmä katastrofálne vyústenie fašistického režimu inšpirovali rozsiahlu literatúru, z ktorej vyplýva základný poznatok, že fašizmus je sociálny jav, hnutie, ktoré v naturalistickej deštruktívnej ideológii a v jej praktickej realizácii nemá v dejinách ľudstva obdobu. Touto tematikou sa zaoberá aj kniha Svätopluka Štúra *Nemecká vôľa k moci* (Obzor, Bratislava 1967). Je to staršia práca, koncipovaná tesne pred vojnou a jej skoršie publikovanie znemožnila strata rukopisu. Z toho by mohlo vyplývať, že po odstupe desaťročí práca stratí svoju aktuálnosť. Text nás však presvedčí o opak. Je to výborná kniha, ktorá si získa miesto v antifašistickej literatúre a ktorá je obohatením našej filozofickej spisby i obsahove, i brilantným spôsobom spracovania.

Základným zámerom autora je sledovanie zrodu hlavných ideových prvkov v nemeckej filozofii kulminujúcich v ideológii fašizmu. To, čo sa odohralo v Nemecku po nástupe A. Hitlera k moci, nemohlo byť v nijakom prípade náhodné. Vybudovanie obrovskej vojnovnej mašinérie, sfanatizovanie desiatok miliónov Nemcov, aby sa vrhli do osudného rizika druhej svetovej vojny, to musel byť široký sociálny jav pripravovaný už dlhšie. Profesor Štúr si predsavzal vo svojej knihe poukázať v dejinách nemeckej filozofie od 19. storočia na ideovú prípravu nástupu totalit-

ného štátu. S dokumentárnou presvedčivosťou odvíja film nemeckého myslenia od Fichteho až po Hitlera a Rosenberga. Štúrova kniha nechce byť dejinami filozofie, pretože nesleduje jej vývin v systémovej zložitosti, ale je aj dejinami filozofie a podáva svedectvo o autorovej vysokej kvalifikovanosti v oblasti duchovných dejín. Rozsah práce i okruh problematiky určený nadpisom bol vodidlom pri zdôrazňovaní hlavných momentov a sociálno-politického zmyslu nemeckej filozofie. Je isté, že by sa hľadanie koncepcií vzťahu štátu a jednotlivca, prvkov militarizmu a podobne mohlo posunúť hlbšie do minulosti, avšak treba súhlasiť s autorom, že rozhodujúcim obdobím vo formovaní nemeckého nacionalizmu je politicko-ideový kvas v prvej polovici 19. storočia označovaný nie veľmi priliehavo ako romantizmus. Toto obdobie ako zákonitý dôsledok francúzskej buržoáznej revolúcie sa vyznačuje formovaním, prebúdzaním európskych národov. Tu je aj začiatok nemeckého Sturm und Drang. Vôľa po živote, moci, útoku sa rodí prv ako objektívne schopnosti a možnosti. Nemecké meštiactvo vtlačá tomuto hnutiu charakteristické črty. Marx i Engels pri hodnotení revolučných udalostí postihli jeho povahu, keď ho charakterizovali ako plod nevydarenej revolúcie. Rozpor medzi skutočnosťou a želaním viedol k vášnivým výzvam k aktivizmu, k búraniam starého sveta, za národnú samostatnosť. Sú však rôzne nacionalizmy. Ako ukazuje Štúr na Fichteho *Rečiach k nemeckému národu*, nemecký nacionalizmus mal už od začiatkov povahu šovinizmu. Zjednotenie Ne-

mecka a víťazná vojna s Francúzskom nádejne splňa nacionalistické vízie. Bismarkovské Nemecko začína hrať úlohu svetovej veľmoci.

Prechod nemeckej filozofie z idylickej epochy junkerského feudalizmu do spených vln európskeho liberalizmu 19. storočia, plného sociálnych búrok, revolučných vedeckých objavov, odráža sa v nápadnom oživení iracionalizmu, v ústupe od klasického kultúrneho dedičstva, v deštruktivizme, anarchizme, mystike. Stirner so svojím individualizmom, Schopenhauer s ontologicky interpretovanou slepou vôľou, ale hlavne Nietzsche s programom prehodnotenia všetkých hodnôt vyvolávali ovzdušie etického relativizmu a príchodu Nadčloveka. Proces, ktorý sa odohráva v nemeckej filozofii tohoto obdobia, naznačuje postupnú premenu filozofie na ideológiu. Ešte pred zrodom fašistickej ideológie existovali jej základné prvky, a to v pregnantnej filozofickej podobe.

Rozhodujúcim obdobím v nemeckej filozofii je prvá svetová vojna. Filozof vojny Scheler vyjadril jej osudový zmysel ešte r. 1914, a to takým spôsobom, že dokonale vystihol i motívy druhej svetovej vojny. Ako sa vyrovnalo Nemecko so svojou porážkou v prvej svetovej vojne, pýta sa Štúr a odpovedá: „Povrchne, formálne, vonkajšou zmenou režimu, nie však vnútorné, mentálne“ (str. 166). Oplodnená rasistickými, biologickými prvkami, usmerňovaná antikultúrnymi historikmi Klagesom, Spenglerom a Bruckom vyvíja sa filozofia k negácii seba samej, k popretiu posledných zvyškov racionality, aby sa stala apológiou Moci. „V Spenglerovej a Bruckovej koncepcii je už obsiahnutý celý nemecký nacionálny socializmus, ktorý mal znamenať novú dejinnú epochu a nový svetový poriadok.“ Takto kvalifikuje Štúr ideovú genézu nacizmu (str. 186).

Vývin Nemecka smeruje s historickou nevyhnutnosťou k totalitnému režimu, ktorý prevzal do svojej ideologickej zbrojnice všetky staršie prvky iracionalizmu, deštruktivizmu, šovinizmu, rasizmu a mili-

tarizmu, aby splodil najväčší kultúrny paškvil európskych dejín, Hitlerov *Mein Kampf* a Rosenbergov *Mythus des XX. Jahrhunderts*. To je spodný kulminačný bod a súčasne zánik každej filozofie. Štúr uzaviera drámu nemeckého myslenia podrobnejším rozborom základných pojmov nacistickej ideológie obsiahnutej v spomenutých dvoch knihách. Toto má svoj význam a opodstatnenie najmä pre mladšie generácie, v myšliach ktorých nacizmus figuruje už viac-menej abstraktne, i preto, že pramenná literatúra je neprístupná.

Štúrov plastický dokumentárny obraz nemeckej filozofie, napísaný ešte prv, ako boli známe katastrofálne výsledky druhej svetovej vojny tak pre celý svet, ako aj pre samo Nemecko, nastoľuje viaceré otázky, nabáda zamýšľať sa a rozmýšľať.

Na osudovú otázku *Kto je za to zodpovedný?* dáva kniha jednoznačnú odpoveď. Veľký diel zodpovednosti má i filozofia, ideologizujúci filozofi, ktorí stratili zo zreteľa etické jadro a racionálnu kontrolu myšlienok. Pokusy zvaliť všetko na Hitlera a jeho kliku — ako sa objavujú v niektorých interpretáciách fašizmu — sú odpútaním pozornosti od sociálnych skutočností, najmä od základného faktu, že vždy musí existovať *sociálno-politické prostredie*, ako zdroj i ako mecén a kritérium životnosti filozofie. Iste nebolo úlohou autora knihy Nemecká vôľa k moci zoberať sa sociálno-politickými determinantmi, avšak otázky sa vynárajú celkom spontánne. Ako vôbec bol možný vznik týchto ideí obľudnej deštrukcie a cynického naturalizmu v národe Herdera, Schillera, Goetheho? A čo viac, ako bolo možné sformovať 80-miliónový národ do šikov fašizmu, zlikvidovať vnútorných odporcov a stať sa nástrojom najväčšieho ničenia svetových dejín? Tu, prirodzene, nevyhnutne prechádzame do analýzy sociálno-politickej štruktúry nemeckej a svetovej veľmocenskej politiky.

A ešte jedna veľmi závažná otázka sa vynára pri čítaní Štúrovej knihy: Ako je to s filozofiou, aká je jej úloha v totalit-

nom režime, ako si má zachovať svoju čestnú tvár? Autor naznačuje odpoveď na niekoľkých miestach. Filozofia sa dostáva na scéste, ak zapadne do bahna iracionalizmu, ak mýty vystriedajú racionálne konštrukcie a ak sa vytráti humanistické jadro myslenia i konania. Ak prestanú platiť tieto regulatívne faktory, „filozofia života, tento novodobý jednostranný mýtus života, aj po zvädnutí najkrajších, životných kultúrnych kvetov nepodporuje ani vitálny život, ale vedie ho večným bojom a vojnou proti všetkým do pažeráka smrti a zániku: nie je filozofiou života, ale filozofiou smrti“ (str. 127).

Uzavrieme poznámkou ešte o aktuálnej hodnote knihy profesora Štúra. Ani jeden objektívny dokument neprestane byť aktuálnym. Je stále mementom, poučením, výstrahou. Kniha Nemecká vôľa k moci je takýmto dokumentom, zachytávajúcím v podobe prístupnej i širšiemu okruhu čitateľov jednu z najtragickejších kapitol európskej filozofie. Je písaná vášnivým perom obrany európskej a svetovej kultúry proti totálnemu nihilizmu a mystickému iracionalizmu. A v tomto je adresovaná aj budúcnosti.

Ján Kocka

SPYTOVANIE SA NA ČLOVEKA

V edícii Filozofické aktuality, ktorú vydáva Vydavateľstvo politickej literatúry v Bratislave za spolupráce slovenských filozofických pracovníkov, vyšiel ďalší, v poradí už siedmy zväzok. Vyšiel pod názvom *Spytovanie sa na človeka* a jeho obsah tvoria vybrané, autorizované príspevky z československo-juhoslovanského filozofického sympózia, ktoré sa konalo koncom roku 1965 v Modre-Pieskoch. Publikáciu, ktorá pozostáva z 12 príspevkov juhoslovanských a našich filozofov, zostavil Július Strinka.

Od juhoslovanských autorov v nej nachádzame tieto štúdie: Predraga Vranického — *Antropologický element materialistického chápania dejín*; Milana Kangrgu — *Ideológia ako forma a spôsob ľudskej existencie*; Veljka Korača — *Zdanie spoločenstva a skutočné ľudské spoločenstvo*; Vojana Rusa — *Individuum — spoločnosť — druh a príspevok*; Marije Bridy — *Spoločnosť a osamotenosť*. Z československých filozofov sem prispeli: Ján Bodnár — *Filozofia a „vedy o človeku“*; Milan Průcha — *Prax a prvá filozofia*; Radovan Richta — *Technika a situácia človeka*; Július Strinka — *Človek a zmysel filozofie*;

Andrej Hlavák — *Otázky nad podstatou človeka*; Miroslav Kusý — *Človek v inštitucionalizovanej spoločnosti* a Juraj Bober príspevkom *Križa individuálneho vedomia*?

Problematika na pohľad rôznorodá, usilujúca sa však smerovať k okruhu problémov vymedzených vzťahom: človek a problémy filozofie; filozofia a problémy človeka.

Niektoré príspevky, pravda, aj napriek snahe autorov a zostavovateľa prekračujú daný rámec, odbočujú od jeho centrálnej problematiky. Aj ich úroveň je rôzna. Niektoré vyčnievajú nad priemer súčasnej našej a juhoslovanskej filozofickej tvorby z tejto oblasti, iné ho vzorne reprezentujú.

Pre čitateľa môže byť zaujímavé, že na mnohé centrálné otázky, napríklad na filozofický význam pojmu praxe tu nájde značne odlišné, až protichodné stanoviská. Hoci vo väčšine iných otázok sa autori navzájom z rozličných stránok približujú.

Keďže rozpätie problematiky je dost široké a počet autorov tiež prevyšuje desiatku, nehodláme tu zaznamenávať všetko, čo publikácia obsahuje. Pristaviť sa chcem iba pri niektorých autoroch a pri tých ich myšlienkach, ktoré nielen zaujmú,